
Mato Artuković

VUKOVAR 1991. U HRVATSKIM ŠKOLSKIM UDŽBENICIMA

Uvodna napomena

U nacionalno-integracijskim procesima povijest je uvijek bila jedan od bitnih elemenata, a u modernim su društvima posrednici u spoznaji povijesti, među ostalim, i školski udžbenici. Njihova važnost je mnogostruka zato što se preko njih formira povijesna svijest mladih generacija, a time onda i najširih slojeva i najvećeg broja ljudi, jer je povijest više ili manje zastupljena na svim razinama i u svim oblicima školske obuke. Ovim nipošto ne želimo osporiti važnost znanstvenih studija i monografija koje nastaju kao plod znanstvenih istraživanja. Ali jedno je sigurno. Znanstvene studije i monografije zbog njihova stručnog karaktera pročitata razmjerno malo stručnjaka i zaljubljenika u povijest. Udžbenik mora pročitati, pa i naučiti, svaki učenik. Tako on postaje izvanredno važno sredstvo prenošenja povijesnih spoznaja i oblikovanja povijesne svijesti, a ona važan čimbenik u formiranju nacionalnog identiteta. Ali, udžbenici i znanstvena literatura međusobno su usko povezani. Udžbenici moraju biti koncentrat postignuća u znanosti. Oni moraju pružiti ono što je neprijeporan najnoviji doseg znanstvenih istraživanja i znanstvene literature. Zato se od autora udžbenika traži veliko poznavanje literature i velika sposobnost da sažme široku građu i iz nje učenicima na jednostavan način prenese bitno. Pisati udžbenik, zato, nadasve je zahtjevan i nimalo lak posao. I povrh svega to je ozbiljan i odgovoran posao.

Nastavni plan i program za osnovne i srednje škole koji je donijelo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta utvrđuje teme koje se obrađuju u pojedinim razredima. One su praćene detaljnim smjernicama kojih se moraju pridržavati nastavnici i koje im olakšavaju posao. Ujedno, one služe kao smjernice autorima udžbenika, kojih se moraju pridržavati u zahtjevnom poslu pisanja udžbenika. Deseta tema Nastavnog plana i programa za 8. razred osnovne škole naslovljena je „Postanak i razvoj samostalne hrvatske države“. Među „obrazovnim postignućima“ kao ključnim znanjima, koja bi udžbenici trebali posredovati učenicima i ovi ih usvojiti, jesu i ova: „obrazložiti obnovu velikosrpske ideje, srpskog nacionalizma u SR Hrvatskoj i ‘hrvatsku šutnju’“; „opisati nastanak srpskih paravojskih postrojba i okupaciju dijelova Hrvatske te agresiju JNA na Sloveniju, Hrvatsku i na Bosnu i Hercegovinu“; „opisati stradanja iz Domovinskog rata: Vukovara, Dubrovnika i drugih gradova, imenovati istaknute hrvatske branitelje“; „jasno odrediti kako je došlo do rata, tko je agresor, a tko žrtva“.¹ „Nastavni programi za gimnazije“, u četvrtom razredu gimnazije, predviđaju poglavlje „Nastanak samostalne i suverene hrvatske države“, i u okviru njega tematske jedinice sa sljedećim sadržajem: „Velikosrpska nastojanja da se sruši nova demokratska vlast u Hrvatskoj“, „Početak

---

1 *Nastavni plan i program za osnovne škole, Zagreb, 2006.*, 291.

rata velikosrpskih snaga protiv Hrvatske“ te „Nastavlja se velikosrpska agresija na Hrvatsku“.² „Nastavni program“ za strukovne škole predviđa poglavlje „Hrvatska u obrani svoje nezavisnosti i suverenosti“ i u okviru njega tematsku jedinicu „Počeci velikosrpske agresije na Hrvatsku“.

Svjedoci smo da neki autori udžbenika, najčešće iz najnovije povijesti, iznose tek svoja osobna, vrlo često politička viđenja, pretvarajući tako udžbenik u ideološki priručnik.³ Zato bi bilo potrebno da budući autor udžbenika stekne uvjete za pisanje udžbenika tako da najprije pred određenim povjerenstvom pokaže koliko je upućen u znanstvenu literaturu na temelju koje piše. Uz to bi bilo prijeko potrebno da autori udžbenika navedu u knjizi literaturu po kojoj su radili. Ponavljam, udžbenik mora biti koncentrat postignuća u znanosti.

U ovom se prilogu istražuje kako je predstavljen Vukovar 1991. u velikosrpskoj agresiji i Domovinskom ratu u udžbenicima osnovnih i srednjih škola u Hrvatskoj. Samo jedan analizirani udžbenik navodi literaturu i to onu iz koje su citirani izvori korišteni u udžbeniku.⁴ One temeljne natuknice iz Nastavnog plana i programa pokušali smo primijeniti i na ovu, užu temu, Vukovar 1991., i na temelju njih i njima vođeni, koliko i kad je to bilo moguće, provesti analizu pojedinih udžbenika.

Osnovnoškolski program

Po mišljenju autora ovih redaka, i razmjera zločina koji su srpski agresor i komunistička JNA počinili nad Vukovarom, i veličina žrtve, i vojničko značenje Vukovara ukupnoj obrani i stvaranju Hrvatske, zahtijevaju da se Vukovaru posveti posebno poglavlje u hrvatskom obrazovnom sustavu. Većina školskih udžbenika to ne čini. Tek manji broj posvećuje zbivanjima u Vukovaru posljednjih dramatičnih mjeseci 1991. posebno poglavlje, odnosno odlomak.

U ovoj analizi istražili smo kako se kvalificiraju zbivanja vezana za Vukovar, odnosno kojim se pojmom označava napad na Vukovar i njegovo osvajanje. Većina udžbenika upotrebljava pojam *agresija*, *velikosrpska agresija*, što je znanstveno utemeljeno. Iznimke su udžbenik Snježane Koren, *Povijest 8.* za osmi razred osnovne škole, udžbenik *Tragom prošlosti 8.*⁵ Krešimira Erdelje i Igora Stojakovića i udžbenik čiji su autori Ivan Dukić, Krešimir Erdelja i Igor Stojaković iz strukovnih škola. O tome ćemo poslije. Zanimalo nas je, nadalje, daju li autori ocjenu Vukovarske bitke i značenja Vukovara 1991.? Koliko autori udžbenika dodatnim pitanjima omogućuju da učenici zaokruže, rezimiraju i tako zapamte i ponesu u život znanje stečeno na toj razini u školi?

2 Nastavni programi za gimnazije, *Glasnik Ministarstva prosvjete i športa*, Zagreb, 1994., 174. Koliko smo obaviješteni i mogli istražiti, novi program za gimnazije nakon toga nije donesen.

3 Jedan od takvih primjera, koji doduše nije osigurao mjesto u školama, jest *Dodatak udžbenicima za najnoviju povijest* autora Snježane Koren, Magdalene Najbar Agičić i Tvrтка Jakovine. Objavljen je u knjizi *Jedna povijest, više historija*, Zagreb, 2007., koju su priredili isti autori, 1-40.

4 Goran Miljan, Ivica Miškulin, *Povijest 4. Udžbenik povijesti za četvrti razred gimnazije*, Zagreb, 2009., 265.

5 No, i u tom se udžbeniku rabe pojmovi „velikosrpski nacionalisti“, „velika Srbija“ (233), za određena područja Hrvatske da su „okupirana“ (234).

U osnovnim školama u Hrvatskoj koristi se više udžbenika raznih izdavača.⁶ Jedan od tih udžbenika jest *Tragom prošlosti 8. Udžbenik za osmi razred osnovne škole*, čiji su autori **Krešimir Erdelja i Igor Stojaković**.⁷ U udžbeniku se o Vukovaru 1991. govori u okviru teme „Domovinski rat“. Ovdje se spominje vrlo važan podatak, koji se u većini udžbenika ne spominje: riječ je o sukobu sa srpskim pobunjenicima 2. svibnja 1991. u Borovu Selu kod Vukovara kada je ubijeno dvanaest hrvatskih policajaca.⁸ Ubojstvo policajaca u svakoj državi svijeta smatra se velikim zločinom, pa je masakr u Borovu Selu s pravom u udžbeniku spomenut kao važan.

O Vukovaru autori su dali nekoliko informacija. Spominjući gradove koji su bili izloženi višemjesečnom bombardiranju, oni pišu: „Posebno je težak bio sukob na dvjema hrvatskim krajnjim točkama, Vukovaru i Dubrovniku. Dubrovnik je obranjen u dramatičnim okolnostima, dok je Vukovar nakon višemjesečne opsade pao u ruke znatno brojnijem neprijatelju. Najveći dio stanovništva morao je otići iz grada, ali mnogi su ubijeni i pokopani u masovnoj grobnici na Ovčari.“⁹ Govoreći o Ovčari, autori ne kažu da su tu ubijeni mahom ranjenici iz bolnice. Po našem mišljenju zaslužuje da u udžbeniku nađe mjesta i informacija o odvođenju Vukovaraca u logore u Srbiju. Taj je podatak važan jer nam svjedoči da je Srbija bila umiješana u rat.

Prikaz jednoga ratnog dana u Vukovaru iz „Izvora“ je informativan: iako „mirniji“, dan je donio vukovarskom području 500 projektila i nove ranjene. Iz izvora je vidljivo da se Vukovar napadao i iz Bačke,¹⁰ što opet potvrđuje uključenost Srbije u rat.

Od slikovnih priloga autori donose dvije prikkladne slike razrušenog Vukovara te slike dvojice velikih i zaslužnih branitelja Vukovara: Blage Zadre i Siniše Glavaševića s odgovarajućim popratnim tekstom. Kao što je rečeno, autori ne upotrebljavaju pojam „agresija“ da označe karakter rata protiv Hrvatske. Uz jednu fotografiju neizravno govore da se radilo o agresiji kad je u pitanju Vukovar. U legendi ispod slike razrušene zgrade u Vukovaru piše: „Rušenje Vukovara. Srpski dobrovoljci iz Srbije u napadu na Vukovar govorili su da ‘brane grad’. Što misliš, od koga su oni vidjeli da brane grad? Kako se grad može braniti opsjedajući ga?“¹¹

Stjepan Bekavac i Mario Jareb, *Povijest 8. Udžbenik za 8. razred osnovne škole*, Zagreb, 2008., posvetili su Vukovaru poseban odlomak: „Vukovar – grad

6 Imena izdavača u ovom prilogu hotimično nismo navodili.

7 Budući da je tema ovoga rada strogo zadana i da se odnosi na to kako je prikazan Vukovar 1991. u udžbenicima, ne možemo se osvrnuti na neke očite promašaje u tom udžbeniku. Autori relativiziraju činjenice i istinske izvore opasnosti. Želeći tobože biti „objektivni“, izjednačavaju program o stvaranju „velike Srbije“, što je transvremenski program države Srbije i svih njenih struktura, s nekim pojedinačnim izjavama hrvatskih političara izjednačavajući tako krivnju i odgovornost za rat: v. K. Erdelja, I. Stojaković, *Tragom prošlosti 8*, Zagreb, 2009., 233.

8 U udžbeniku se ne navodi uz taj podatak da je istoga dana ubijen i jedan hrvatski policajac kod Polače u zaleđu Zadra što su povezani događaji.

9 K. Erdelja, I. Stojaković, n. dj., 234.

10 Isto.

11 Isto.

heroj i grad heroja“ (198-200). U tekstu ističu da je nakon okupacije Baranje agresor okrenuo napade na Vinkovce i Vukovar. Napadalo je oko 50.000 vojnika JNA i srpskih paravojnih jedinica, a grad branilo 1800 – 2000 slabo naoružanih branitelja iz svih krajeva Hrvatske. Među braniteljima su bile sve nacije koje žive u Vukovaru: Mađari, Nijemci, Slovaci, Rusini, Ukrajinci, Bošnjaci, Srbi.¹² Bitka za Vukovar trajala je od 25. kolovoza do 18. (20.) studenog 1991., kada je pao u ruke agresora. Autori donose ocjenu Vukovarske bitke i njezino značenje u hrvatskoj povijesti s kojom se možemo potpuno suglasiti: „Zbog neočekivano jakoga i uspješnoga otpora vukovarskih branitelja znatno nadmoćnijem neprijatelju, te zbog razaranja kakva u Europi nisu zabilježena od Drugoga svjetskog rata, Vukovar je postao simbolom hrvatskoga otpora srpskoj agresiji u Domovinskom ratu, a njegovi stanovnici, posebice branitelji, primjer požrtvornosti, domišljatosti i hrabrosti. Svojom iznimnom ulogom u sprječavanju neprijatelja da okupacijom cijele istočne Slavonije ostvari povoljne uvjete za daljnje napredovanje prema Zagrebu, obrana Vukovara poprimila je strateški značaj za ukupnu obranu Hrvatske. Ali i za međunarodno priznanje, jer su ubojstva civila i razmjeri razaranja Vukovara pomogli da svjetska javnost napokon shvati tko je žrtva, a tko agresor u ratu u Hrvatskoj. Zbog toga mnogi drže da je bitka za Vukovar stratezijska značajka sustava vrijednosti suvremene hrvatske države, a da su svojim domoljubljem i hrabrošću vukovarski branitelji zaslužili počasno mjesto u hrvatskoj povijesti“.¹³

Od slikovnih priloga autori donose fotografiju Blage Zadre, Andrije Marića i Marka Babića, junaka s Trpinjske ceste – „groblja tenkova JNA“ s popratnom kratkom biografijom Blage Zadre. Uz tu fotografiju donose sliku kolone prognanika koja napušta Vukovar. Vrijedne su slike Spomen-doma Ovčare s popratnom legendom te spomen-ploče podignute u dvorištu Vukovarske bolnice na mjestu s kojega su ranjeni branitelji i bolničko osoblje odvedeni i strijeljani na Ovčari.¹⁴ Autori su kratko, sažeto ali informativno opisali i ulogu bolnice u ratnom Vukovaru. Vrijedni su podatci Uprave za zatočene i nestale Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti o poginulima i nestalima (1739 ukupno, od čega 879 branitelja 204. brigade HV-a), ranjenima (777 branitelja 204. brigade HV-a), prognanima (22.000), o broju masovnih grobnica (52), pojedinačnih grobnica (više stotina), ekshumiranih (1982), nestalih i nasilno odvedenih (486), zatočenih u srpskim koncentracijskim logorima (2796 s područja Vukovara i 4000 iz Hrvatskog Podunavlja).¹⁵

Kroz prikaz rata u Vukovaru autori su prikazali dramatičnost agresije i pravedne obrane od velikosrpskog agresora. Taj je prikaz svakako najpotpuniji i pokazatelj je da ni pojedinačni podatci ne opterećuju tekst kao cjelinu.

Mira Kolar Dimitrijević, Hrvoje Petrić, Jakša Raguž, *Povijest 8. Udžbenik za osmi razred osnovne škole*, Samobor, 2007. Informacije o Vukovaru autori daju u odlomku pod naslovom „Tijek rata“, koji je dio šireg poglavlja naslovljenog „Do-

12 S. Bekavac, M. Jareb, *Povijest 8*, Zagreb 2008., 199.

13 Isto, 200.

14 Isto, 199-200.

15 Isto, 200.

movinski rat“. Autori prikazuju „početak oružane agresije na Hrvatsku“ i ističu kako je tijekom rata „u Hrvatskoj oformljen niz bojišta, od kojih je najteže, ali od presudne važnosti bilo istočnoslavonsko. Tu je Hrvatska bila izložena izravnoj agresiji iz Srbije. Koristeći se naseljima s većinskim srpskim stanovništvom, okupirana je Baranja, a Osijek i Vinkovci su strahovito razoreni. Ipak najteže udare agresora podnio je grad Vukovar, napadnut već krajem kolovoza 1991. godine“. ¹⁶ Naglašava se značenje Borova Naselja kao sastavnice vukovarskog bojišta, čijom je obranom rukovodio „legendarni Blago Zadro, koji je poginuo u borbi“. U tekstu se donosi i ocjena i značenje Vukovarske bitke. „Potpuno opkoljeni grad branilo je oko 2000 skromno naoružanih branitelja. Unatoč neravnopravnom odnosu snaga, branitelji su uništili mnoštvo neprijateljskih tenkova, onesposobili tisuće vojnika te vezali na sebe goleme neprijateljske snage. Time su zaustavili daljnje napredovanje velikosrpskog agresora. Nakon tromjesečne opsade agresorske su snage zauzele grad 18. studenog 1991., počinivši pri tom teške zločine. Posebno okrutno bilo je ubijanje nekoliko stotina ranjenika iz vukovarske bolnice na Ovčari.“ ¹⁷ Istinu o Vukovaru autori povezuju s onom o Dubrovniku i završavaju: „Vukovar i Dubrovnik postali su simbol stradanja, ali i otpora Hrvatske“. ¹⁸

Od slikovnih priloga u udžbeniku su donesene fotografije kolone prognanih u jednoj od srušenih vukovarskih ulica, Vukovarskog vodotornja, simbola Domovinskog rata i slika razrušene barokne jednokatnice, kulturnog spomenika, popraćena tekstem: „Razoreni Vukovar postao je simbol otpora agresiji na Republiku Hrvatsku“. ¹⁹

U okviru odlomka „Domovinski rat“ **Vesna Đurić** u svojem udžbeniku za osmi razred osnovne škole *Povijest 8* donosi sliku, panoramu razrušenog Vukovara, popraćenu kraćim tekstom: „Nakon višemjesečne opsade Vukovar je okupiran 18. 11. 1991. Brojni su branitelji ubijeni ili zatvoreni u logore, a stanovnici prognani“. ²⁰ Naravno da je to ispod minimuma informacija o Vukovaru 1991. koje bismo očekivali od jednoga školskog udžbenika. No, autorica uz to donosi informaciju o Ovčari i pojašnjava taj lokalitet, što neki udžbenici ne čine i stoga otežavaju pravu spoznaju onoga što se ondje dogodilo. Ona piše: „Ovčara je naziv za farmu koja se nalazi nedaleko od Vukovara. Nekadašnje gospodarstvo u sklopu Vukovarskoga poljoprivrednog kombinata za vrijeme Domovinskog rata postalo je koncentracijski logor za tisuće zatvorenika. U hangarima Ovčare počinjeni su strašni zločini... Na farmu je 20. studenoga 1991. godine dovedeno više od dvjesto hrvatskih ranjenika i civila iz vukovarske bolnice. Svi su ubijeni...“ Nadalje autorica ističe da je sud u Haagu zbog tih zločina na Ovčari optužio generala JNA Milu Mrkšića te oficire Veselina Šljivančanina i Miroslava Radića. ²¹ Valja reći i to da autorica korektno i upotrijebljenim pojmovljem („velikosrpska agresija“, „velikosrpska ideja“ i sl.) i donesenim informacijama prikazuje opće prilike u agresiji

16 M. Kolar Dimitrijević, H. Petrić, J. Raguz, *Povijest 8*, Samobor, 2007., 194.

17 Isto.

18 Isto, 195.

19 Isto, 194.

20 V. Đurić, *Povijest 8. Udžbenik za osmi razred osnovne škole*, Zagreb, 2007., 160.

21 Isto, 167.

izloženoj Hrvatskoj i o Domovinskom ratu. Ipak ostaje dojam da je Vukovar 1991. zaslužio više prostora i više podataka koje bi učenici naučili i ponijeli u život.

U svojem Udžbeniku za osmi razred osnovne škole *Povijest 8*, Zagreb, 2008., **Snježana Koren** demonstrirala je mnoge slabosti kojima podliježu autori udžbenika čime se samo potvrđuje opravdanost zahtjeva istaknutog u uvodnom dijelu ovoga priloga da autori udžbenika moraju steći kvalifikaciju za to. Udžbenik ne smije biti proizvod osobnog stava autora nego koncentrat postignuća u znanosti. Pristup Snježane Koren problemima Domovinskog rata odlikuje se relativiziranjem i upornim izbjegavanjem ključnih pojmova za razumijevanje zbivanja 1990.–1995.: agresija, velikosrpska agresija, projekt stvaranja „velike Srbije“, okupacija. Ne samo da pojam „agresija“ ne upotrebljava da označi oružani napad na Vukovar nego ona pojam „agresija“ ne upotrebljava uopće u udžbeniku da objasni karakter rata komunističke JNA i Vlade Socijalističke Republike Srbije protiv Hrvatske. Informacije koje daje o zbivanjima više su plod njezinih političkih uvjerenja nego rezultat korištenja i poznavanja relevantne literature. Jedna od velikih slabosti udžbenika, koja iz takvog pristupa nužno proistječe, jest da autorica pod svaku cijenu hoće izjednačiti krivnju za rat. Tako piše: „Porastu međusobnog nepovjerenja pridonosili su zahtjevi radikalnih četničkih skupina iz Srbije za zapadnim srpskim granicama na liniji Virovitica-Karlobag-Karlovac **te slučajevi otpuštanja Srba s posla**“.²² Ovdje autorica u istoj rečenici izjednačava stoljetni transvremenski velikosrpski program, koji su preuzele sve instance službenih političkih, kulturnih i vjerskih vlasti u Srbiji i među Srbima u Hrvatskoj, s pojedinačnim slučajevima otpuštanja Srba s posla. Uostalom i pripadnici svih drugih nacionalnosti tada su ostajali bez posla, ne samo Srbi.

O Vukovaru autorica piše u okviru odlomaka „Domovinski rat 1991. godine“ i „Cijena rata“. U prvom dijelu napisala je dvije rečenice u kojima povezuje sudbinu Vukovara s teškom sudbinom Dubrovnika. „Vrhunac rata dogodio se u posljednja tri mjeseca 1991. godine, u vrijeme bitke za Vukovar i opsade Dubrovnika. Ta dva grada postala su simboli ratnog stradanja, a slike njihovog razaranja potaknule su međunarodnu javnost da se odlučnije umiješa u sukob“.²³ Uz to, autorica o Vukovaru donosi tekst od sedam redaka kao legendu ispod slike prognanika: „Vukovar je u tromjesečnoj opsadi gotovo potpuno srušen, a stradao je velik broj njegovih građana. Nakon što je 18. 11. 1991. pao u ruke JNA i srpskih jedinica, branitelji su ubijeni ili odvedeni u zatvore i logore u Srbiji. Ubijeni zarobljenici, među kojima su bili i ranjenici iz vukovarske bolnice, pokopani su u masovne grobnice, od kojih je najveća na Ovčari. Preživjelo stanovništvo moralo je napustiti grad. Zbog tih je postupaka međunarodni sud u Haagu podigao optužnice za ratni zločin protiv zapovjednika JNA u Vukovaru“.²⁴

Od slikovnih priloga u udžbeniku se donosi, kao što je rečeno, fotografija prognanika u jednoj od razrušenih vukovarskih ulica. Da prikaže ratnu atmosferu, autorica donosi i sliku podrumske prostorije prilagođene za rad bolnice u

22 S. Koren, *Povijest 8*, Zagreb, 2008., 219.

23 Isto, 222.

24 Isto.

Osijeku. I zaista, i brodska, i osječka, i vinkovačka i vukovarska bolnica živjele su u podrumima. Ali među njima posebne je strahote proživjela vukovarska bolnica, pa smo uvjereni da ni Osječani ni Brođani ni Vinkovčani ne bi zamjerali da se u udžbeniku našao prizor iz vukovarske bolnice kao ilustracija u kakvim su prilika- ma radile bolnice u ratu u Slavoniji. To više što autorica nije spomenula nijedno ime iz ratnog Vukovara koje je zadužilo jednako nju kao i autora ovih redaka. Za Blagu Zadru, Sinišu Glavaševića, Jean-Michela Nicoliera, Vesnu Bosanac ili An- driju Marića i Marka Babića svakako se trebalo naći mjesta u knjizi iz koje djeca stječu osnovno znanje o najdramatičnijem razdoblju suvremene povijesti njihove domovine.

Srednjoškolski program

a) Gimnazijski udžbenici

U gimnaziji u Hrvatskoj u upotrebi je nekoliko udžbenika. Jedan od njih napisali su **Mira Kolar Dimitrijević, Hrvoje Petrić i Jakša Raguž**, *Povijest 4. Udž- benik za IV. razred gimnazije*, Zagreb, 2004. Autori su Vukovaru 1991. posvetili poseban odlomak pod naslovom „Vukovarska bitka“ (234-236). U tekstu se ističe da je oružana pobuna u istočnoj Slavoniji počela 2. svibnja 1991. kada su srpske paravojne postrojbe masakrirale dvanaest hrvatskih policajaca u Borovu Selu kraj Vukovara. Taj datum i taj događaj je važan pa ga autori s pravom spominju kao uvod u kasnija događanja.²⁵ O daljnjem razvoju događaja vezanim za Vukovar autori ističu: „Nakon što su premoćne snage JNA i srpskih pobunjenika bez većeg otpora okupirale Baranju, počele su napad na Osijek i Vinkovce, a potkraj kolovo- za Vukovar su okružile goleme srpske paravojne snage i JNA. Riječ je o 40 do 60 tisuća dobro naoružanih vojnika koji su na raspolaganju imali oko 600 oklopnih vozila, mnogo topničkog oružja i veliku količinu streljiva, a srpski vojni zrakoplovi nisu imali suparnika u zraku. Opkoljeni Vukovar branilo je od 700 do 800 pripad- nika ZNG-a i policije te oko 1000 dragovoljaca. Branitelji su naknadno ustrojani u 204. brigadu ZNG-a (HV). Približno 40 posto branitelja bili su dragovoljci iz svih dijelova Hrvatske, Bosne i Hercegovine te dijaspore. Branitelji su bili skromno naoružani, a dodatno je opskrbljivanje bilo onemogućeno“.²⁶

„Vukovarska bitka započela je 25. kolovoza 1991. kad su srpske paravojne sna- ge i JNA, nakon topničke i zračne pripreme, krenule u opći tenkovsko-pješački napad, smatrajući da će grad osvojiti za svega par dana. Ali, Vukovarčani su iz- držali 86 dana. Nakon prvog poraza agresor je promijenio taktiku. Okrenuo se danonoćnom granatiranjju, pa se život stanovnika Vukovara preselio u podrum. U gotovo razrušenom gradu branitelji su ostali bez streljiva i protuoklopnog pu- njenja. Opkoljeni grad, srušen gotovo do temelja, predao se 18. studenog 1991. Nakon okupacije agresorska vojska je poubijala ranjenike iz bolnice i dio branitelja

25 M. Kolar Dimitrijević, H. Petrić, J. Raguž, *Povijest 4*, Samobor, 2004., 234.

26 Isto, 234-235.

na Ovčari. Ostali branitelji i dio civila odvedeni su u koncentracijske logore u Srbiji, a veliki dio civila prognan je iz Vukovara.“ Autori dalje donose broj ubijenih u Vukovaru. „Ukupan broj ubijenih je oko 1700 (1100 civila i 600 vojnika)“. Podatak o gubitcima agresora autori ne donose osim što konstatiraju: „JNA i srpski pobunjenici imali su velike gubitke u ljudstvu i tehnici“.²⁷

U završnom ulomku autori donose ocjenu Vukovarske bitke: „U vukovarskoj bitki agresorska je vojska materijalno, politički i psihološki bitno oslabljena. Tromjesečno odolijevanje Vukovara golemim vojnim snagama agresora stvorilo je vrijeme i prostor za organiziranje HV-a te za uspješniju obranu na ostalim hrvatskim bojištima. Zbog svega toga Vukovar je postao simbol hrvatskog otpora agresiji. Nakon pada Vukovara srpsko topništvo i zrakoplovi još su jače napadali ostale istočnohrvatske gradove, ali zbog vukovarskog iskustva nije bilo pokušaja proboja u njih. Otpor vukovarskih branitelja te tragična sudbina opkoljenoga grada i stanovnika postali su svjetski medijski fenomen, ali na sve učestalije pozive u pomoć stizala je samo verbalna i moralna potpora.“²⁸ Pitanje i zadatak koji se na kraju postavljaju omogućavaju da se sačini dobar rezime i ponese u pamćenju značenje Vukovarske bitke u suvremenoj povijesti Hrvatske. I slikovni prilog tome pridonosi. Autori daju dvije fotografije razrušenih kuća u Vukovaru s legendom ispod jedne: „Razrušeni Vukovar, simbol otpora velikosrpskoj agresiji na Republiku Hrvatsku“.²⁹ Prikaz Vukovara 1991. u ovom je udžbeniku korektan, informativan, ali mu ipak nedostaju imena istaknutijih branitelja grada.

U udžbeniku za 4. razred gimnazije *Povijest 4* autora **Miroslava Akmadže, Marija Jareba i Zdenka Radelića** osnovne informacije o Vukovaru 1991. donesene su u odlomku „Borbe za Hrvatsku“ (211-213). Autori ističu da se potkraj rujna glavnina snaga JNA usmjerila na Vukovar. Tu se dobro naoružana i premoćna sila suočila s malobrojnog, slabo naoružanom ali odlučnom obranom, koju su činili Vukovarčani i pripadnici jedinica iz drugih krajeva Hrvatske. Hrvatske snage pokušale su deblokirati Vukovar, ali nisu uspjele. JNA je u listopadu, nakon ogorčenih borbi, uspjela probiti obranu na Mitnici. Gotovo potpuno srušen, Vukovar je zauzet 18. studenog 1991. Nakon ulaska u grad, agresori su strijeljali ranjenike iz vukovarske bolnice i dio branitelja na obližnjoj Ovčari. U knjizi je donesen podatak o poginulima u Vukovaru: 1100 civila i oko 600 branitelja. Prognano je oko 22.000 stanovnika, a 1500 je odvedeno u srpske koncentracijske logore. U „Izvoru“ donose potresno razmišljanje, kao vječnu temu „Priču o dobru i zlu“, (220) iz zbirke Siniše Glavaševića *Priče iz Vukovara*, koju je posthumno izdala Matica hrvatska.

Od slikovnih priloga autori donose dvije fotografije iz ratnog Vukovara: kolonu vukovarskih civila prognanika i trojice vukovarskih junaka: sliku Andrije Marića, Blage Zadre i Marka Babića, junaka s Trpinjske ceste, koja je zbog velikog broja uništenih tenkova na njoj prozvana „groblje tenkova JNA“ te sliku Spomen-obilježja na Ovčari i zastavu udruge „Vukovarske majke“.³⁰

27 Isto, 236.

28 Isto.

29 Isto, 234.

30 M. Akmadža, M. Jareb, Z. Radelić, *Povijest 4*, Zagreb, 2009., 212, 221.

Goran Miljan i Ivica Miškulin autori su udžbenika za 4. razred gimnazije *Povijest 4*, Zagreb, 2009. Povijest Vukovara 1991. donijeli su u odlomku pod naslovom „Oružani napad na Hrvatsku i međunarodno priznanje“ (228-234). Vukovaru je posvećena jedna stranica. O ratnom Vukovaru iz ovoga udžbenika učenici mogu doznati ove bitne informacije: autori rabe pojam „agresija“ i uz njega termin „oružani napad“ na Hrvatsku. Ističu da su se tijekom ratnog sukoba jasno formirale najvažnije bojišnice. Agresija na istočnu Slavoniju svakako je bila jedna od najtežih. U zauzimanju Vukovara JNA je posebnu podršku imala u selima naseljenim srpskim stanovništvom. To su: Negoslavci, Bršadin, Pačetin, Trpinja, Bobota, Borovo Selo. Vukovar je branilo 1800 branitelja (mahom policijske postrojbe, pripadnici ZNG-a te dragovoljačke skupine), a na nj je napadala snaga od 50.000 vojnika JNA i paravojske iz Srbije. O obrani Vukovara najbolje je svjedočanstvo ostavio urednik Hrvatskog radija Vukovar i ratni izvjestitelj Siniša Glavašević (1960.–1991.) u izvješćima preko radija. U knjizi su autori donijeli esej Siniše Glavaševića „Priča o gradu“ iz zbirke koju smo spomenuli.³¹

U bitki za Vukovar posebno se istaknuo Blago Zadro, zapovjednik obrane Borova naselja. „Pod njegovim vodstvom na Trpinjskoj cesti zaustavljena je oklopna sila JNA koja je napredovala prema Vukovaru i uništeno je na desetke tenkova. Trpinjska cesta zbog toga je dobila naziv ‘groblje tenkova’. Blago Zadro poginuo je sredinom listopada 1991.³² Pokušaji hrvatskih snaga da Vukovar deblokiraju nisu uspjeli, pa je grad pao 18. studenog 1991. Dio zarobljenih branitelja i civila odveden je u koncentracijske logore u Srbiju. Ranjenici iz bolnice i dio branitelja ubijen je na obližnjoj Ovčari“. Autori ovako ocjenjuju doprinos Vukovara ukupnoj borbi za oslobođenje Hrvatske: „Herojska obrana Vukovara znatno je oslabila moć JNA i pobunjenih Srba. Njihovi napadi zaustavljeni su potkraj studenog 1991. i drugdje u istočnoj Slavoniji (na pravcima prema Osijeku, Vinkovcima i Županji)“.³³

Slikovni prilozi dobro predstavljaju stvarnost ratnog Vukovara 1991.: Memorijalno groblje žrtava iz Domovinskog rata, heroji Blago Zadro (1944.–1991.), Siniša Glavašević (1960.–1991.), prognanici iz Vukovara u jednoj razrušenoj vukovarskoj ulici s najlonskim vrećicama, Spomen-obilježje na Ovčari u blizini Vukovara te apokaliptični prizor razrušenoga grada.

Suzana Leček, Magdalena Najbar Agičić, Damir Agičić i Tvrtko Jakovina posvetili su u svom udžbeniku *Povijest za četvrti razred gimnazije*, Zagreb, 2008. Vukovaru poseban odlomak pod naslovom „Vukovar“, koji obuhvaća jednu stranicu. Autor priloga ističe da su se ondje vodile najžešće bitke, koje su počele potkraj kolovoza 1991., a završile padom Vukovara 18. studenog 1991. „S golemim snagama i uz jaku podršku JNA, pješaštvom, topovima, tenkovima i zrakoplovima neprijatelji hrvatske nezavisnosti započeli su opsadu. U gradu se nalazila vojarna JNA iz koje je također poveljen napad. Obrana Vukovara pretvorila se u tromjesečnu herojsku epopeju, u simbol obrane i u stvarnu obranu Hrvatske.“³⁴ Time

31 G. Miljan, I. Miškulin, *Povijest 4*, Zagreb, 2009., 231, 241.

32 Isto, 231.

33 Isto, 232.

34 S. Leček, M. Najbar Agičić, D. Agičić, T. Jakovina, *Povijest za četvrti razred gimnazije*, Zagreb, 2008., 276.

autori ujedno daju ocjenu Vukovarske bitke, koja se pretvorila „u stvarnu obranu Hrvatske“. Nakon pada grada stanovništvo je prognano, dio zarobljenika, među kojima i ranjeni branitelji iz vukovarske bolnice, likvidiran je i pokopan u masovne grobnice, od kojih je najveća na Ovčari. Dio zarobljenika odveden je u logore u Srbiju „(potonji su kasnije pušteni na slobodu)“. U inače dobrom i informativnom prikazu ratnog Vukovara, ovo je jedna nejasna formulacija, koja sugerira da nitko nije u tim logorima ubijen ni mučen. Osim toga, autor ne spominje nijedno ime važno za obranu Vukovara. U „Izvornom tekstu“ donesen je esej „Priča o gradu“ Siniše Glavaševića.³⁵

Uz tekst autori su priložili tri slike, od kojih je jedna kolona prognanika koje su okupatori protjerali iz Vukovara. Druge dvije su impresivna djela: jedno je umjetnička slika hrvatskog slikara Ivica Šiška naslovljena „Vukovar“, a druga „umjetnička slika“ koju je stvorilo Zlo, panorama ubijenog Vukovara, koja na najbolji način govori što se te 1991. odigralo u Vukovaru i nad Vukovarom. Uz taj apokaliptični prikaz autor s pravom postavlja pitanje učeniku na razmišljanje: „Zašto bi se predvodnici rušenja i zauzimanja Vukovara trebali naći pred sudom?“³⁶

Krešimir Erdelja i Igor Stojaković autori su udžbenika za 4. razred gimnazije naslovljenog *Koraci kroz vrijeme IV*, Zagreb, 2009. godine.³⁷ O Vukovaru donose informacije u odlomku „Prva faza rata“. Autor priloga govori o obnovi velikosrpske političke ideje iz 19. stoljeća, izraženoj u težnji „da svi Srbi žive u jednoj državi“.³⁸ Žrtve toga političkog programa bili su Slavonija, Kordun, Banovina, Dalmacija. „Posebno je tragična bila sudbina Vukovara. Grad se od kolovoza do studenog 1991. godine nalazio pod opsadom snaga JNA, pobunjenih hrvatskih Srba te paravojskih postrojbi pristiglih iz Srbije. Dok je branitelja bilo najviše dvije tisuće, snage JNA i pobunjenih Srba brojale su oko trideset tisuća vojnika te su bile kudikamo bolje naoružane. Zapovjednik hrvatske obrane bio je Mile Dedaković Jastrebo, a značajne su uloge u obrani grada imali i Branko Borković te Blago Zadro – koji je poginuo u akciji, 16. studenog 1991. godine.³⁹ Obrana Vukovara ne bi bila moguća i bez drugih, znanih i neznanih, heroja. Vukovar je bio izložen svakodnevnom granatiranju pri čemu je stradavao velik broj civila. Nakon višemjesečne opsade, grad je 18. studenoga 1991. godine pao u ruke neprijatelju. Tom su prilikom pripadnici JNA i srpskih paravojskih snaga izvršili masovno smaknuće oko šest stotina⁴⁰ civila

35 Isto, 280.

36 Isto.

37 Autor priloga o Domovinskom ratu jednako relativizira činjenice kao i u njihovim udžbenicima za osnovnu školu i strukovne škole, samo što u ovom gimnazijskom udžbeniku upotrebljava neprimjerenije izraze. „Na tijek zbivanja nimalo povoljno nisu utjecali nastupi pojedinih hrvatskih političara. Među članstvom Hrvatske demokratske zajednice, ali i u drugim strankama, određen je broj političara na srpski nacionalizam i nacionalnu mržnju bio spreman odgovoriti jednakim sredstvima. I dok su Miloševići pijuni plašili Srbe izmišljajući kako je nova Hrvatska sljedbenica ustaške NDH koja Srbima ne sprema ništa dobro, pojedini su hrvatski političari tu propagandu pospješivali nebuloznim antisrpskim i proustaškim izjavama.“ K. Erdelja, Igor Stojaković, *Koraci kroz vrijeme IV. Udžbenik povijesti za 4. razred gimnazije*, Zagreb, 2009., 285.

38 Isto, 286.

39 Pogrešan datum pogibije Blage Zadre. On je poginuo 16. listopada 1991. godine.

40 Taj broj ubijenih je pretjeran. „Iz masovnih grobnica do 2001. godine ekshumirano je 1264 osobe, od

koje su pokopali u masovnoj grobnici na Ovčari.“ Autor priloga dalje ističe da je zbog tih zločina na Međunarodnom sudu u Haagu na zatvorske kazne osuđen oficir JNA Milan Šljivančanin⁴¹ i Mile Mrkšić, „jedan od čelnika pobunjenih Srba“.⁴² U udžbeniku se donosi i ocjena Vukovarske bitke: „Bitka za Vukovar imala je veliko strateško značenje za tijek Domovinskog rata. Naišavši na nepredviđen i žestok otpor hrvatskih branitelja, snage JNA i srpskih pobunjenika morale su u Bitci za Vukovar angažirati veliki broj vojnika i velike količine oružja, što je znatno usporilo, a možda i zaustavilo njihov pohod na ostatak Hrvatske“.⁴³ Kao prilog iz „Povijesnog izvora“ autor donosi iz pera ratnog reportera Zvonimira Krstulovića potresni doživljaj Vukovara pod opsadom i do boli neutješnu „malu“ ženu, kojoj je rat uništio svaku mogućnost da se raduje onom najljudskijem u životu: rađanju novoga života.⁴⁴

Slikovni prilozi za Vukovar 1991. predstavljaju Memorijalno groblje vukovarskih žrtava, razrušenu kuću i vukovarskog heroja Sinišu Glavaševića, urednika Hrvatskoga radija Vukovar. Prikaz vukovarske bolnice u podrumu te prilično nejasna slika preuzeta s RTB-a (RadioTelevizija Beograd) (tenkovska kolona?) dopunjuju slikovni prilog za upoznavanje života u Vukovaru 1991. Osim Glavaševića autori spominju kao zaslužne za obranu Blagu Zadru, Milu Dedakovića Jastreba i Branka Borkovića Mladog Jastreba.⁴⁵

b) Udžbenici za strukovne škole

Jasno je da je za srednje stručne škole predviđen program koji ima manje gradiva iz povijesti. No, udžbenici za te škole ipak se među sobom razlikuju i opsegom i širinom informacija koje su posvetili Vukovaru.

Ivan Dukić, Krešimir Erdelja i Igor Stojaković u svojem udžbeniku povijesti za trogodišnje strukovne škole, *Hrvatska povijest*, posvećuju Vukovaru tek jednu rečenicu: „Vjerojatno je najstrašnija bila sudbina Vukovara (pogledaj fotografije)“, pišu na stranici 186. u okviru odlomka „Domovinski rat“. Ni fotografije koje su donijeli učeniku ne će pomoći riješiti dilemu autorâ: na njima je jedna crkva s razrušenim tornjem i jedna razrušena kuća. Žrtva Vukovara i odgovornost pred učenicima svakako zaslužuju malo više intelektualnog napora autora.

I u tom udžbeniku, kao i u udžbeniku za osnovnu školu, autori, da bi udovoljili tobožnjoj „objektivnosti“, padaju u relativiziranje povijesnih činjenica. Za

čega oko 200 na Ovčari, kamo su dovezeni iz gradske bolnice i ubijeni“. Davor Marijan, *Bitka za Vukovar*, Zagreb – Slavonski Brod, 2004., 284. I kasnija literatura to potvrđuje: usp. npr. Ante Nazor, *Velikoserpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*, Zagreb, 2011., 105.

41 Njegovo je ime Veselin Šljivančanin.

42 K. Erdelja, I. Stojaković, *Koraci kroz vrijeme IV*, n. dj., 287. To je jedna u nizu pogrešaka u ovom odlomku. Mile Mrkšić je oficir JNA i general-potpukovnik Vojske RSK. Pod izrazom „jedan od čelnika“ obično mislimo na političare. Autor udžbenika je vjerojatno mislio na Milu Martića.

43 Isto, 287.

44 Isto, 288.

45 Isto, 286.

strašna razaranja i patnje Vukovarčana rezervirali su jednu rečenicu neodređenog sadržaja, ali su zato velik dio odlomka „Domovinski rat“ posvetili „strahu“ Srba od nove hrvatske vlasti,⁴⁶ a da nisu objasnili podrijetlo toga „straha“, isforsirala ga je desetljetna propaganda kojom se pripremalo srpski narod da prihvati ratnu opciju. Ta se propaganda provodila na svim područjima života: u kulturi, književnosti, znanosti, u medijima: od dnevnog tiska do vjerskog i studentskog. I strah autora da kaže otvoreno odakle toliko optimizma kod pobunjenika, nije sretna pojava pri pisanju udžbenika. „No, za masovnost pobune **možda** (istaknuo M. A.) je bilo ključno to što su pobunjenici bili svjesni da je JNA na njihovoj strani te su očekivali laku i brzu pobjedu protiv slabo naoružanih hrvatskih snaga“.⁴⁷ Takav pristup uz onakvo relativiziranje činjenica zapravo je izricanje osobnog stava autora koji nije utemeljen na znanstveno relevantnoj literaturi.

Udžbenik **Hrvoja Petrića** za I. razred trogodišnjih srednjih strukovnih škola, *Povijest. Pregled hrvatske povijesti*, posvećuje Vukovaru sedam redaka u odlomku „Počeci oružane agresije na Hrvatsku“. Kao uvod u zbivanja u Vukovaru autor spominje važnu činjenicu: pogibiju dvanaest hrvatskih policajaca, koji su ubijeni 2. svibnja 1991. u Borovu Selu. Zatim piše: „Krajem kolovoza 1991. JNA je počela napad na Vukovar. Teške borbe vođene su za Borovo Naselje gdje je obranom rukovodio legendarni zapovjednik Blago Zadro, koji je poginuo u borbi“. „Dubrovnik i Vukovar postali su simboli obrane i stradanja Republike Hrvatske.“⁴⁸ Kao slikovnu potkrjepu stradanja Vukovara autor donosi kompleks razrušenih zgrada s legendom: „Razrušeni Vukovar simbol je otpora agresiji na Hrvatsku“.⁴⁹ Kao što vidimo, iako na malo prostora, autor je upotrijebio i pojmove i donio činjenice iz kojih se može steći dojam o stanju u Vukovaru 1991. godine.

Udžbenik za 1. razred trogodišnje strukovne škole, *Hrvatska povijest*, čiji su autori **Stjepan Bekavac, Mario Jareb, Tomislav Šarilija**, ima poseban odlomak na dvije stranice posvećen Vukovaru: „Vukovar – grad heroj i grad heroja“. Daleko najviše posvećuje pažnje žrtvi Vukovara. Autor poglavlja predstavlja nerazmjer u oružanim snagama (50.000 srpskih vojnika i JNA naprema 1800–2000 branitelja), ističe da su grad branili i Mađari i Česi i Slovaci i Srbi i Ukrajinci i Nijemci i Bošnjaci.⁵⁰ Iz toga vidimo očiglednu istinu – agresor je samo jedan: komunistička JNA i Vlada SR Srbije te pobunjeni Srbi iz Hrvatske, a svi ostali su branili grad i slobodu Hrvatske. Autori u malom prostoru puno kažu, pa daju i ocjenu značenja

46 U udžbeniku čitamo: „Srpsko je pučanstvo uvjeravano da je hrvatska vlast u stvari ustaška te da će ona činiti slične zločine kakvi su se događali u vrijeme NDH. Strah od novoga i nepoznatoga svakodnevnom je propagandom pretvoren u iracionalni strah za vlastiti život. Uspješnosti te propagande neodmjerenim su izjavama pridonijeli i neki hrvatski političari, ali i pojedinačni incidenti i sukobi utemeljeni na nacionalnoj nesnošljivosti, te je u područjima Hrvatske naseljenim srpskim stanovništvom prevladalo antihrvatsko raspoloženje, upravo prema željama Beograda.“ I. Dukić, K. Erdelja, I. Stojaković, *Hrvatska povijest. Udžbenik povijesti za trogodišnje strukovne škole*, Zagreb, 2009., 184-185.

47 Isto, 185.

48 H. Petrić, *Povijest. Pregled hrvatske povijesti. Udžbenik za I. razred trogodišnjih strukovnih škola*, Samobor, 2007., 227-228.

49 Isto, 227.

50 S. Bekavac, M. Jareb, T. Šarilija, *Hrvatska povijest. Udžbenik za 1. razred trogodišnje strukovne škole*, Zagreb, 2009., 211.

obrane Vukovara za cjelokupnu obranu Hrvatske. Na kraju priloga spominju Ovčaru kao masovno stratište i bolnicu, koja je u obrani Vukovara odigrala iznimno važnu ulogu.

Posebno informativna su tri „Izvora“ u udžbeniku. Jedan govori o značenju bolnice na koju je padalo 70-80, a katkad i 700 granata na dan. Primljeno je i u njoj obrađeno 2500 pacijenata i obavljeno više od tisuću operacija. Najmlađi ranjenik imao je šest godina, najstariji osamdeset osam. U bolnici su liječeni svi ranjenici, jednako vojnici agresorske JNA i četnici, kao i branitelji. Drugi „Izvor“ govori o Ovčari, hangarima bivšeg poljoprivrednog dobra koje je JNA iskoristila za koncentracijski logor u koji su 20. studenog 1991. dovedeni ranjenici i medicinsko osoblje iz bolnice. Tu su premlaćivani, neki do smrti, a preživjeli su istog dana odvezeni u skupinama na mjesto oko 900 metara od ceste Ovčara – Grabovo. Tu su ubijeni i bačeni u masovnu grobnicu iz koje je 1996. ekshumirano 200 tijela. Zatim autor priloga daje opis Spomen-doma Ovčara, na čijem se podu nalazi spirala koja simbolizira zatvoreni krug zla. Na njoj se izmjenjuju imena ubijenih, čije se slike pojavljuju i na zidu. U središtu spirale smještena je goruća svijeća, simbol vječne vatre za duše pokojnika. Treći „Izvor“ govori o Trpinjskoj cesti, na kojoj je uništen velik broj agresorskih tenkova. Tu su, uz olupine tenkova, heroji iz toga krvavog rata: Blago Zadro, Andrija Marić i Marko Babić. Za Blagu Zadru ističe se uobičajena kratka informacija da je bio zapovjednik obrane Borova naselja, da je poginuo 16. listopada 1991. i da je posmrtno imenovan general-bojnikom Hrvatske vojske.⁵¹

U tekstu autori donose i ocjenu značenja Vukovara 1991. čija je obrana „poprimila stratešku važnost za ukupnu obranu Hrvatske. Ali i za međunarodno priznanje, jer su ubojstva civila i razmjeri razaranja Vukovara pomogli da svjetska javnost napokon shvati tko je žrtva, a tko agresor u ratu u Hrvatskoj. Zbog toga mnogi drže da je bitka za Vukovar strategijska značajka sustava vrijednosti suvremene hrvatske države, a da su svojim domoljubljem i hrabrošću vukovarski branitelji zaslužili počasno mjesto u hrvatskoj povijesti“.⁵²

Iako Vukovaru posvećuje tek četiri rečenice spominjući ga u kontekstu općih zbivanja, **Zdenko Samaržija** je i pojmovljem koje upotrebljava, i nešto većim brojem podataka, pristupio objektivno problemu Vukovara 1991. u svojem udžbeniku za drugi razred četverogodišnjih strukovnih škola *Hrvatska i svijet*. O Vukovaru autor govori u odlomku pod naslovom „Velikosrpska agresija na Hrvatsku i Domovinski rat“. Tu piše: „Područja najžešćih sukoba bila su u istočnoj Slavoniji, gdje je najveće žrtve podnio Vukovar, koji su agresori na posljetku i osvojili (18. studenog 1991.)“. Uz to spominje i grobnicu na Ovčari.⁵³

Kao slikovni prilog stradanja Vukovara autor donosi fotografiju jedne razrušene zgrade.⁵⁴

51 Isto, 211-212.

52 Isto, 212.

53 Z. Samaržija, *Hrvatska i svijet. Udžbenik povijesti za drugi razred četverogodišnjih strukovnih škola*, Zagreb, 2007., 167.

54 Isto, 166.

Emil Čokonaj, Hrvoje Petrić i Jakša Raguž u Udžbeniku iz povijesti za II. razred četverogodišnjih srednjih strukovnih škola, *Povijest. Hrvatska i svjetska povijest od sredine 18. do početka 21. stoljeća*, o Vukovaru daju kratku (pet rečenica) ali ipak solidnu informaciju u odlomku „Tijek Domovinskog rata“. Spominju neravnopravan odnos snaga agresora i branitelja. Branitelji su u toj neravnopravnoj bitci uništili veliki broj tenkova i onesposobili tisuće neprijateljskih vojnika. „Tako su zaustavili daljnje napredovanje velikosrpskog agresora“. Grad je ipak nakon tromjesečne opsade pao 18. studenog 1991., a agresor je počinio teške zločine nad ranjenicima vukovarske bolnice.⁵⁵ No autor priloga ne spominje Ovčaru i logore u Srbiji, što je svakako težak propust.

Stradanje Vukovara ilustrirano je slikom jedne razrušene jednokatnice i popraćeno tekstom: „Razrušeni Vukovar – simbol otpora Hrvata“.⁵⁶

Miroslav Akmadža, Mario Jareb, Zdenko Radelić, Robert Skenderović autori su udžbenika za 2. razred četverogodišnje strukovne škole *Hrvatska i svijet*, Zagreb, 2009. Borbu za Vukovar prikazuju u okviru odlomka „Borbe za Hrvatsku“. Istaknut je nerazmjer snaga agresora i branitelja (koje su činili Vukovarčani i postrojbe iz drugih krajeva Hrvatske). Nakon tromjesečne opsade grad je, gotovo potpuno srušen, pao u ruke agresora, koji je nakon toga dodatno počinio zločine nad civilnim stanovništvom i braniteljima. Autor priloga ističe ljudske žrtve u Vukovaru: 1100 ubijenih civila, 600 poginulih branitelja, strijeljanje ranjenika na Ovčari te 1500 odvedenih u logore u Srbiju. Prognano je oko 22.000 ljudi.⁵⁷

Za ilustraciju učenicima autori su donijeli dvije fotografije ratnog Vukovara: kolonu prognanih Vukovarčana u jednoj razrušenoj vukovarskoj ulici, koja je čest motiv u gotovo svim udžbenicima te fotografiju trojice heroja s Trpinjske ceste, „grobља tenkova JNA“: Andrije Marića, Blage Zadre i Marka Babića. O Blagi Zadri donijeli su kratku informaciju: bio je jedan od heroja obrane Vukovara i Domovinskog rata. Zapovijedao je obranom Borova naselja. Poginuo je 16. listopada 1991., a posmrtno je imenovan general bojnikom Hrvatske vojske.⁵⁸

Vesna Đurić i Ivan Peklić autori su udžbenika *Hrvatska i svijet od sredine XVIII. do kraja XX. stoljeća. Udžbenik iz povijesti za drugi razred srednjih strukovnih škola*. O Vukovaru 1991. donose dvije fotografije. Jedna prikazuje gotovo apokaliptičku panoramu Vukovara. Uz nju je kratka legenda: „Vukovar je opkoljen 24. kolovoza 1991. Nakon dvomjesečne⁵⁹ krvave borbe srpski pobunjenici i JNA zauzeli su grad 18. studenog. Brojni su stanovnici i branitelji masakrirani i ubijeni, a preživjeli su prognani ili odvedeni u zarobljeništvo. Vukovar je simbol otpora u Domovinskom ratu“.⁶⁰ Za drugu fotografiju ne piše da je iz Vukovara, pa samo

55 E. Čokonaj, H. Petrić, J. Raguž, *Povijest. Hrvatska i svjetska povijest od sredine 18. do početka 21. stoljeća*, Samobor, 2007., 195.

56 Isto, 196.

57 M. Akmadža, M. Jareb, Z. Radelić, R. Skenderović, *Hrvatska i svijet 2*, Zagreb, 2009., 217.

58 Isto.

59 Ovdje se autoru potkrala pogreška. Vukovar je naime odolijevao opsadi agresora gotovo puna tri mjeseca.

60 V. Đurić, I. Peklić, *Hrvatska i svijet od sredine XVIII. do kraja XX. stoljeća. Udžbenik iz povijesti za drugi razred srednjih strukovnih škola*, Zagreb, 2006., 206.

oni koji znaju mjesto i zgradu, znaju odakle je. Popraćena je pitanjima: „Možeš li zaključiti kada je snimljena ova fotografija? O čemu nam govori?“ Dakle, fotografija je donesena ovdje za vježbu: „Analiziraj ilustraciju“.⁶¹ Iako ne možemo biti zadovoljni prostorom koji je Vukovaru 1991. u toj knjizi poklonjen, ona ipak i pojmovljem i sadržajem pokazuje da Vukovar toga vremena stavlja u opći kontekst velikosrpske agresije na Hrvatsku.

Zaključak

Većina udžbenika u hrvatskim osnovnim i srednjim školama ne daje, ponajprije opsegom, prikaz Vukovara 1991. koji bi bio zadovoljavajuć. Neki od njih posvećuju ratnom Vukovaru tek jednu rečenicu, drugi dvije do tri rečenice, no neki poseban odlomak na jednoj ili čak dvije stranice. Najopširnije i najtemeljite podatke u posebnom odlomku donose udžbenici čiji su autori Stjepan Bekavac i Mario Jareb (*Povijest 8. Udžbenik za 8. razred osnovne škole*), odnosno Stjepan Bekavac, Mario Jareb i Tomislav Šarlija (*Hrvatska povijest. Udžbenik za 1. razred trogodišnje strukovne škole*). Poseban odlomak Vukovaru 1991. posvećuje i udžbenik *Povijest za četvrti razred gimnazije*, čiji su autori Suzana Leček, Magdalena Najbar Agičić, Damir Agičić i Tvrтко Jakovina. Neki, poput Snježane Koren, uz dvije rečenice u glavnom tekstu, Vukovaru 1991. posvećuju legendu uz fotografiju. S obzirom i na žrtvu i na razmjere uništavanja i na značenje Vukovara uopće u obrani Hrvatske, programom bi trebalo predvidjeti da se Vukovaru posveti poseban odlomak u hrvatskim školskim udžbenicima.

Što će učenici naučiti i što ponijeti u pamćenju kao istinu o Vukovaru 1991.? Iako postoji Nastavni plan i program za osnovne i srednje škole, na žalost to će ovisiti o volji, pa čak i političkom uvjerenju autora udžbenika, s obzirom na to da u odgovornom Ministarstvu desetljećima očito nema dovoljno snage i volje da se drži programa koji je samo donijelo i da to traži od autora udžbenika. Temeljne smjernice Nastavnog plana i programa pokušali smo slijediti i primijeniti i u ovom prilogu te užu temu, Vukovar 1991., uklopiti u njih i promatrati je, barem kad je osnovno pojmovlje u pitanju, i u širem kontekstu. Prije svega zanimalo nas je upotrebljavaju li udžbenici pojmove koje Nastavni plan i program izričito traži: „agresija“, „velikosrpska agresija“, „okupacija“, ističu li značajne osobe u obrani od agresije? U ovoj analizi istražili smo kako se kvalificiraju zbivanja vezana za Vukovar 1991., odnosno kojim se pojmom označava napad na Vukovar i njegova okupacija.

Većina udžbenika upotrebljava pojam „agresija“, „velikosrpska agresija“, „agresor“, što je znanstveno utemeljeno. Iznimke su udžbenik Snježane Koren, *Povijest 8. za osmi razred osnovne škole*, udžbenik za 8. razred osnovne škole *Tragom prošlosti 8*, čiji su autori Krešimir Erdelja i Igor Stojaković te udžbenik za trogodišnje strukovne škole *Hrvatska povijest*, čiji su autori Ivan Dukić, Krešimir Erdelja i Igor

61 Isto, 211.

Stojaković. Ti su udžbenici ponudili učenicima oskudne podatke a time i znanje o strahotama koje je Vukovar 1991. proživio. Kad to stavimo u kontekst relativiziranja činjenica i istine o Domovinskom ratu u tim udžbenicima uopće, kao i u udžbeniku za četvrti razred gimnazije *Koraci kroz vrijeme IV*, autora Krešimira Erdelje i Igora Stojakovića, presavjesnu i prerevnu potragu autora za bilo čim što bi moglo izjednačiti krivnju za rat, da bi oni kao autori ispali „objektivni“, onda možemo mirne duše reći da su to udžbenici koji ne zadovoljavaju najprije Nastavni plan i program, kojeg su se dužni držati, a onda i istinoljubivost koja mora voditi pisca udžbenika. Najbolji primjer za rečeno jest ono što možemo pročitati u udžbeniku Snježane Koren: „Porastu međusobnog nepovjerenja pridonosili su zahtjevi radikalnih četničkih skupina iz Srbije za zapadnim srpskim granicama na liniji Virovitica – Karlobag – Karlovac **te slučajevi otpuštanja Srba s posla**“. Ovdje autorica u istoj rečenici izjednačava stoljetni velikosrpski program, koji su preuzele sve instance službenih političkih, kulturnih i vjerskih vlasti u Srbiji i među Srbima u Hrvatskoj s pojedinačnim slučajevima otpuštanja Srba s posla. Uostalom i pripadnici svih drugih nacionalnosti tada su ostajali bez posla, ne samo Srbi. Autorica je podlegla „ideologiji ugroženog Srbina“ iz 19. stoljeća koja je s uspjehom prenesena u 20. stoljeće i u njemu se održala i bila glavna izlika za agresiju na Sloveniju, Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu i Kosovo. Relativiziranje činjenica, ali ne tako drastično kao kod prof. Koren, nalazimo u udžbenicima čiji su autori Erdelja i Stojaković, odnosno Dukić, Erdelja, Stojaković.

No, iz većine drugih udžbenika učenici će ponijeti primjereno znanje o Vukovaru 1991.: o agresiji komunističke JNA i Vlade SR Srbije na taj grad; o herojskoj obrani daleko malobrojnijih i daleko slabije naoružanih branitelja Vukovara, koji su branili svi: i Hrvati i Mađari i Nijemci i Česi i Slovaci i Ukrajinci i Bošnjaci i Srbi koji su bili protiv velikosrpske ideje. Iz toga jasno proizlazi istina: samo je jedan agresor – komunistička JNA i Vlada SR Srbije s pobunjenim Srbima iz Hrvatske, a svi su ostali žrtve te agresije; o potpuno srušenom gradu; o zločinima počinjenim tijekom agresije i nakon okupacije, napose o zločinu na Ovčari; o hrabrosti velikih pojedinaca branitelja, među kojima se u udžbenicima najčešće spominju Blago Zadro, Siniša Glavašević, Andrija Marić i Marko Babić.

Na kraju moramo primijetiti da ni u jednom udžbeniku ne nalazimo spomenutu činjenicu da za apokaliptično uništavanje Vukovara nitko nije odgovarao kao za nesumnjiv ratni zločin ni pred međunarodnim sudom ni pred hrvatskim sudovima.